

Budapesti Levéltári Mozaikok

2019/2. szám (régi sorozat 2. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2019.2](https://doi.org/10.56045/BLM.2019.2)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/08/leveltari-mozaikok-2/>

LUKÁCS ANIKÓ

Karácsony emigrációban

Levéltárban őrzött családi iratok, levelek, levelezőlapok, fotók segítségével mutatja be a cikk egy emigráns magyar család életét a karácsony ünneplésén keresztül. Az ünnep alkalmat ad a régi élet megidézésére, azzal való azonosság, a jelenből való kiszakadás, az identitás folytonosságának és az otthon nélkülség kifejezésére. A karácsonyi levelek és fotók segítségével egy jómódú fővárosi család, a Padányi Gulyás család életébe nyerünk bepillantást, milyen volt Budapesten és milyen idegenben.

Kulcsszavak: *emigráció, család, karácsony, 19-20. század, Padányi Gulyás család, menekült*

A karácsony ünneplésében a 19. század során jelentős változás ment végbe: elsősorban a városi felső- és középrétegeknél elterjedt a karácsonyfa-állítás szokása, kialakult az ünnep ma is meghatározó zenei, képi és tárgyi világa, egyre általánosabbá vált a gyermekek megajándékozása, aminek köszönhetően a karácsony a 19. század végére a kereskedelem ünnepévé is vált. Vallási ünnepből elsősorban családi ünnep lett, amelynek középpontjába a családi együttlét került. A karácsony emlékei a Budapest Főváros Levéltárában őrzött családi iratanyagokban is jelen vannak: naplóbejegyzések, emlékiratok, levelek, képes üdvözlőlapok, ajándéknak szánt gyerekrajzok, a Jézuskának küldött levelek és nem utolsósorban családi fotók tanúskodnak arról, hogyan ünnepelték a karácsonyt a fővárosi családok a 19. század végén, illetve a 20. században.

A 20. századi Magyarországon a közös ünneplés számos családban csak múltbéli emlék volt. Sokan éltek tágabb családjuktól elszakítva más országban, más kontinensen, például azért, mert kényszerből vagy a jobb, szabadabb élet reményében az emigrációt választották. A karácsonyt az új hazában részben az otthoni, részben az ottani szokásokhoz alkalmazkodva ünnepelték, az ünneplésbe a Magyarországon maradt családtagokat is bevonták, a család legalább gondolatban egyesült az ünnep idején: a külföldi rokonoktól érkezett karácsonyi üdvözlőlapok, illetve a karácsonyfáról, az alatta elhelyezett csomagokról, az ünnepi asztalról, illetve az ünneplő családról készített és az otthon maradtaknak elküldött amatőr fotók szintén gyakori szereplői a levéltár családi fondjainak.

Nem volt ez másképp a Padányi Gulyás családban sem. Az építészként és politikusként is sikeres pályát befutó Padányi Gulyás Jenő (Técső, 1900 – Billings, 1982) feleségével, Náray Szabó Mártával (Budapest, 1903 – Billings, 1975) és lányaikkal, Rikával (†1939), Katával (Budapest, 1930 – Billings, 2010), Júliával (Budapest, 1932 k.) és Dórával (Budapest, 1938) egy gellérthegyi villában éltek. A nyarakat leányfalui házukban töltötték, a család kényelmét több fős személyzet biztosította, Jenő Mercedest vezetett. Jó módban, polgári életet éltek – egészen 1944 végéig, amikor a család itt most nem részletezendő okokból Sopronba menekült, innen 1945 márciusában Németországba, majd néhány évvel később az Egyesült Államokba emigrált, ahol a vadnyugaton, a montanabeli Billingsben telepedett le. Padányi Gulyásék évtizedeken keresztül intenzív kapcsolatot tartottak fenn a családfő Budapesten maradt öccsével, Padányi Gulyás Gyulával (Máramarossziget, 1910 – Budapest, 1987) és feleségével, Walleshausen Évával (Hortobágy, 1917 – Budapest, 1988), erről tanúskodik a Budapest Főváros Levéltára őrizetében megtalálható nem egészen egy doboznyi családi levelezés (BFL XIV.210), amelynek nagyobbik részét Padányi Gulyás Jenőék a németországi évek alatt, kisebbik részét az Egyesült Államokból küldött levelei teszik ki.

Padányi Gulyás Jenő és családja a bajorországi Neureichenau községben, a faluközponttól több kilométerre, egy magánháznál bérelt emeletes ágyakkal berendezett kis szobát, ahol a következő éveket töltötték. Igyekeztek minél otthonosabbá tenni környezetüket, de a kényszerből választott emigráció első éveitől kezdve pillanatra sem feledkeztek el arról, hogy az otthon máshol van. A németországi, még átmenetinek tekintett időszakban készültek a hazatérésre, tudatosan dolgoztak a magyarországi emlékek megtartásán, és az otthon képei, az otthonra való reflexiók valamennyiük leveleiben nagyon erőteljesen jelennek meg. A Padányi Gulyás család a karácsonyt 1944 előtt Jenőéknél, az Orlay utcai házban ünnepelte, ahol a gyerekek nagybátyját, Gyulát is minden évben vendégül látták. Természetes tehát, hogy levelezésükben a közösen töltött varázslatos karácsonyestekre való emlékezés különös hangsúlyt kap. „*A régi karácsonyok emléke otthoni emlékeim legfényesebb pontja, a szeretet és*

a szépség megtestesülése.” – vallott Júlia nagybátyjának 1948-ban. „Vajjon a nagy betlehem megvan még?” – tette fel a kérdést a legidősebb lány, Kata Gyulának 1947-ben.

1. kép. Karácsony 1935-ben. A kép valószínűleg a Padányi Gulyás család Orlay utcai otthonában készült Rikáról, Júliáról és Katáról.

Az emlékezést segítette az idegennek érzett, mégis ismerős havas táj, amely már a 19. században is meghatározta a karácsonyi ünnep képi világát: Padányi Gulyás Jenő a következőképpen kötötte össze gyermekkori emlékeit a jelennel öccsének írott levelében 1947-ben *„A szobában barátságos meleg. Az ablakon át az a fajta téli tájkép, amit voltaképp kisgyermekkorunk óta ismerünk. Ezeket a tájakat, ezt a havas világot, eget, házat, kivilágított ablakot festették fel a kéményseprő, meg a fűszeres ajándéknaptárakra, amiket ilyentájt ajándékba kaptunk s amiket nyilván itt nyomtattak valahol Norinbergában. Csak akkor még nem tudtuk, hogy miért is vannak idegen tájak, idegen hangulatok a naptárokon. Most aztán már ismerjük őket.”*

1947. Dec. 26.

Kedves kis Dávid –
 Itt a karácsonyfa alatt ülök, és írok
 levelet. A Jézuska hozott nekem
 egy nagy táblát, mert nekem csak
 kicsi volt. És egy mézeskalács-házat,
 Jancsi és Juliskával és a boszorká-
 val, négy színész-könyvet, és egy
 német mese-könyvet, egy tányért, és
 két fa-angyalt, és egy lovat amely
 elesik, ha alul nyomom, és egy blust
 és szoknyát, és palaveszőt, és egy
 kis fűrészt, amely igazán vág, és
 még sok mindent. Neked mit hozott?
 Megjdtela karácsonyfától?
 Írj meg mindent, nagyon érdekel.

2. kép. [Padányi Gulyás Dóra karácsonyi levele, 1947. december 26.](#)

Padányi Gulyásék Neureichenauban is igyekeztek szép és emlékezetes ünnepet varázsolni elsősorban a legkisebb lány, a kisiskolás és a Jézuskát még váró Dóra számára. Karácsonyfát állítottak, süteményt sütöttek, mézeskalácsházikót készítettek Jancsi és Juliskával és boszorkával. „*Furcsa, egyszerű figurák alakulnak, megfelelően az egyszerű lehetőségeknek.*” – Jenő Gyulának írott leveléből, de a többi családtag beszámolóiból is képet kapunk arról az igyekezetről, ahogy a szegényes körülmények között teremtették elő az otthoni karácsony kellékeit és idézték meg annak hangulatát a száműzetésben. Ajándékokat szereztek és készítettek (az üzletekben semmit sem lehetett kapni), rejtegettek az egyszobás lakásban. Levelet, saját maguk által készített tárgyakkal megpakolt csomagokat küldtek a magyarországi rokonoknak. Közben pedig gondolatban a régi házban jártak, és ismét együtt ünnepeltek az otthon maradt családtagokkal, és így a neureichenai karácsony a papír- és süteménydíszekkel díszített kis fával, a nehezen szerzett ajándékokkal még sokkal szegényesebbnek tűnt. A valóság, a valószerűtlennek megélt, nem is igazán megélt, hanem kívülállóként elszenvedett németországi menekülsors és a csak az emlékekben élő, de ott teljesen valószerűként megjelenő, idillikus, hajdanvolt otthoni élet feszültsége a karácsonyra készülődve fogalmazódott meg a legerőteljesebben. „*Mindezt [vagyis a készülődést] csak valami oldalsó, félfigyelmünkkel nézzük, tesszük s az egészet valószínűtlennek, valami hamis káprázatnak*

érzem, holott harmadszor készülök neki, s negyedszer már az otthontól távol. Az igazi eszem azt érzi valóságnak, azt nézi, azt számolja, ami pedig sehol sincs: a régit. Tudom, te is ezt keresed. Nos, ezzel mi itt – de talán részben te is – nem csinálhatunk okosabbat, mint igen jól, igen frissen és épen megőrizni az emlékezetben, úgy hogy bármikor frissen elővehesd s megvalósíthasd, ha lehet. Ezt nem melancholikus biztatással, nem a száműzetés nyögdecslésével mondom, hanem az építész-mérnök legszigorúbb józanságával...” – írta Jenő Gyulának 1947-ben.

94 XII. 6. — Kedves Gyula és Éva, — no ez persze David, aki-
ről éppen tegnap hozott a posta meg a képet. Milyen re-
mek kis fiatax van! Kedvesen és okosan néz kíváncsi
szemeivel és nyilván nem sokat gondol arról, hogy
ma kikülös este van. Sem azt nem tudja, mennyi re-
reket s milyen sokszor emlegetik őt itt a bajor erdő
bárhátos fenekén. Mellesleg van itt a közelünkben egy
Ungarsteig neveű a hegyeken, erdőkön át: az Arpa-
dok idején itt szállították át a dunai bárkából telán
éppen Passaunál kirakott söt erre fele, meg át Cséh-
országba. Mert már akkor is tudták, hogy a Salzkam-
mergut bányái nem adnak olyan izes söt, mint a
magyar sóbányák. Segény vidék ez. Szörny a föld-
je s az emberi s gyengek, akik rajta élnek. De e-
legünk van már mindetből! — Ma 8^h hideg, korán le-
esett a hó s tart is. Egy héten 4 napot tároltunk, haj-
nalban 6 előtt távozom s este 8-kor érek haza. Nagyon
becsesen az otthoni napok, mert azért ez is "ithon"-féle.
Kiszortam a sines ősi leveleket az átlatró ablak függ-
göngyöl s fenyőgalyakat öltött helyükbe. Csinos "Ért
otthon is szinélnek majd" — hoztuk mondani. Del-
előtt, tavasza után a pirkolométerre levő falcsokrában
voltam. Egy kanna aludt s egy ferek savanyított ki-
posita került egy segény parasztól. A segényebbet
— a tapasztalatunk — jobb szívűek s inkább
adnak. Katz a talabz ment, berendezési s a hegy-
oldalon levő kis. voltba megmaradt kenyerjén, eket
"jóvizitni", mert ez is előfordul: hogy meg meg is
takarítunk a sükös havi edényből. D kisítte el
ródlójával. Cipsője már rággóan kitakarított ill
az ablakba kisítve. J. s M. a szobához mentek, aki
igant valamit a télikeztető. A szobában barátság-
os meleg. Az ablakon át is a fajta téli tájkép, amit

3. kép. [Levél Padányi Gulyás Gyulának és feleségének, 1947. december 25.](#)

A 14 éves Júlia, két otthoni karácsonyi emlékkép felidézése kapcsán apjáihoz egészen hasonló gondolatokat, érzéseket osztott meg nagybátyja feleségével, Évával: „Ha ezekre gondolkodok, valahogy elcsendesül körülöttem a világ, nem hallom Dóra csacsogását, hogy ő

tanítónő szeretne lenni, csak valami zenét hallok és abból lassan kibontakozik a zenélődoboz hangja és az üvegdíszek halk csörrenése.”

1947, XII. 25.

Kedves Éván, -

Nagy örömmre a „kedvesek fényesek”
 remek levelepapírral is lezott nekem, csak az
 a hár, hogy nem lezott lezota egy nem-billagó
 írászattal vagy esetleg egy külön szobát. Min-
 den esetre megkértem tőled, hogy tartsd ki a
 félre az üvegdíszet, mert nincs üveg, a lámpa
 pedig nem rögzül semmi és most tényleg
 felelve a szép új nappal, (Höl szellemek kemény)
 próbálok írni. - Az előbb még elmentem
 a boltokba, jó anyám ama kesztyűt, hogy
 regény Buri nem fogja tudni elkerülni
 inént illetékesen, még Dóra fenyegelőzést,
 hogyha ő kapra tőlem levelet bizony nem
 vesződne soha annak hibéitől, hanem
 nem olvasná el. - Az örök téma.

Remélem hellemer karácsonyotok volt,
 s Dávidnak hellemer nekem is az ünnepek
 örömeit és nem tette azt, mint Péter, aki első
 karácsonyán igédként írta fel a sok
 fenyegés láttára.

Időnként elfog omi furcsa érzés és két lép
 dereng fel bennem. Az egyik; a hatalmas
 karácsonyfa - négen - abban a pillanában,
 mikor belépünk a piparóba, gyertyákhoz
 és szilárd szobához megvilágítja. - Van
 valami fenyeges, valami méltóságos
 ebben a népen, régi örömeit dühözödnék
 vissza belőle, és az otthon melegsége.

A másik lép; a karácsonyfa délelőtt.
 Mikor a csajadt déli nap rávilágít a
 fenyés díszekre, tűzre és a fa tövében az
 ajándékokra.

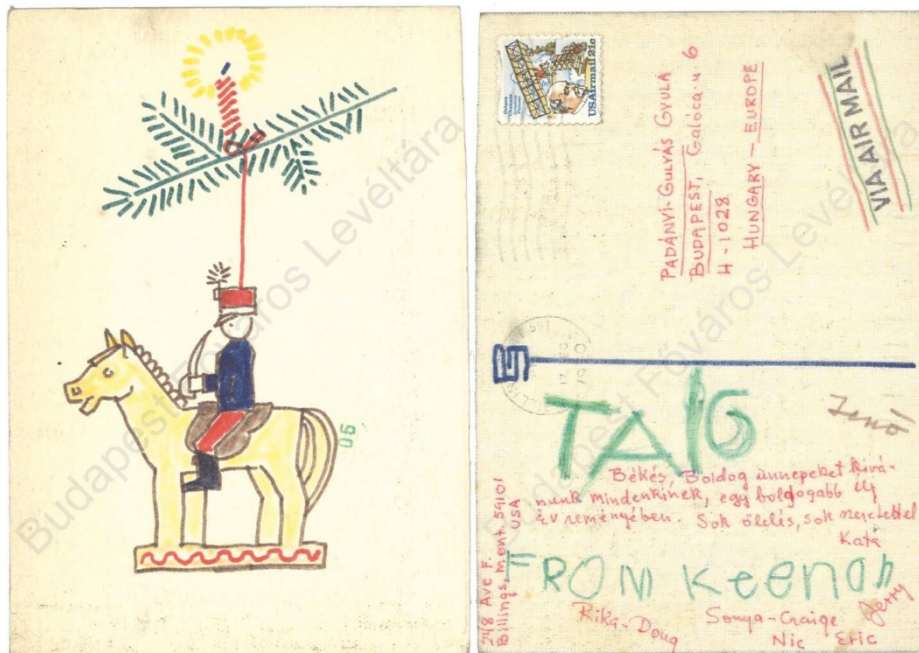
Az erekre gondolok, valahogy elcsen desül
 körülöttem a világ, mely látni Dóra csaco-
 gását, hogy a tanítónő szeretne lenni, csak
 valami zenét hallok és abból lassan kibon-
 takozik a zenélődoboz hangja és az üvegdíszek
 halk csörrenése.

Ért lelajdonképpen Gyulának hellel
 volna megírnom, ő látta mindent és
 emlékeztet rá. - De mégis kéked írtam,
 hogy el tudt magadnak képrelni. -

Kélek hírelt kesztyűt, kérek fel szén,
 gondolat hírelt karácsonyfaunkra, amir
 már alig lődjög egy - két soproni üvegdísz,
 mert a többi mind fenyés papír és csés,

4. kép. Padányi Gulyás Júlia levele nagynénjéhez, 1947. december 25.

A karácsony a németországi emigrációban különleges szerepet kap a Padányi Gulyás család életében, alkalmat ad a régi élet megidézésére, a jelenből való kiszakadásra, a régi étellel való azonosságot, az identitás folytonosságát jelenti a száműzetésnek, otthonnélküliségnek megélt németországi emigrációs évek alatt.

5. kép. A karácsony gondolatban közös ünneplése akkor sem maradt abba, amikor Jenő és családja új otthonra lelt Amerikában. Padányi Gulyás Kata készítette karácsonyi üdvözlőlapon 1980-ból. Márta már nem szerepel az aláírók között.

6. kép. Kissé elmosódott karácsonyfa Padányi Gulyásék billingsi házában. A kép 1984-ben készült, ekkor a szülők már nem éltek, a magyarországi őseit csak a fa mellett a falon lógó festmény képviseli. A képet Padányi Gulyás Kata küldte a magyarországi rokonoknak.

A képek és levelek forrása: BFL XIV.210 Padányi Gulyás Gyula és Walleshausen Éva iratai
A szerző Padányi Gulyás Jenő és családja emigrációs levelezéséről szóló tanulmánya
elolvasható [itt](#).

Lukács Anikó főlevéltáros. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett magyar és történelem szakos diplomát. Doktori tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Programján végezte, ahol 2011-ben szerzett PhD fokozatot. Kutatási területe a főváros 19–20. századi város- és társadalomtörténete, különös tekintettel a nemzeti reprezentációkra, az idegenforgalomra és arra, ahogyan az egyének és családok megélik és alakítják a történelmet.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternováczi Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu